

Kutatói pályára felkészítő akadémiai ismeretek modul

Környezetgazdálkodás Modellezés, mint módszer bemutatása

KÖRNYEZETGAZDÁLKODÁSI AGRÁRMÉRNÖK MSC

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

Az atmoszféra szerepe a talaj- növény-légkör rendszerben I.

Párolgás és párologtatás 21. lecke

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

- A növényi biomasszát a szoláris energia transzformált energiájának tekinthetjük.
- A napenergia hozza létre azokat a gradienseket, melyek a rendszer anyagait mozgatják.
- A felszínre érkező napenergia tehát a felszín közeli levegő- és talajrétegek anyagmozgásainak a fenntartására fordítódik.
- A meteorológiai összefüggések az agroökológiai modellek alkotó elemei.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

Sugárzás

- A napi Napmagasság változást a következő összefüggés írja le:

$$\sin h = \sin \varphi \times \sin \delta + \cos \varphi \times \cos \delta \times \cos \omega$$

ahol:

φ : földrajzi szélesség

δ : deklináció (+23,5° - 23,5°)

ω : óraszög

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

Az óraszög az egyenlítői rendszerben a meridiántól az óramutató járásának irányában mért szögtávolság:

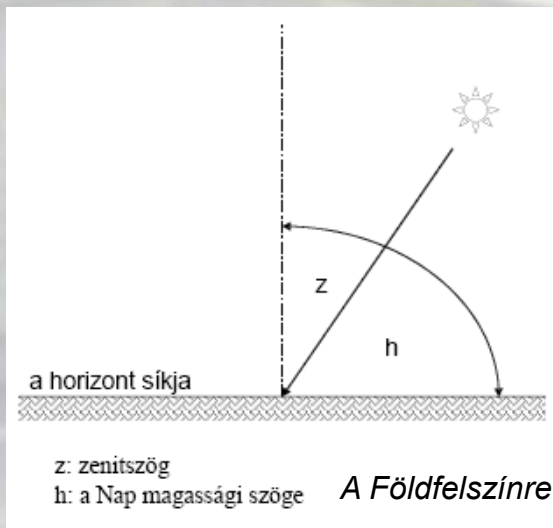
$$\sin\varphi \cdot \sin\delta + \cos\varphi \cdot \cos\delta \cdot \cos\omega = 0$$

$$\cos\omega = \frac{\sin\varphi \cdot \sin\delta}{\cos\varphi \cdot \cos\delta} = -\operatorname{tg}\varphi \cdot \operatorname{tg}\delta$$

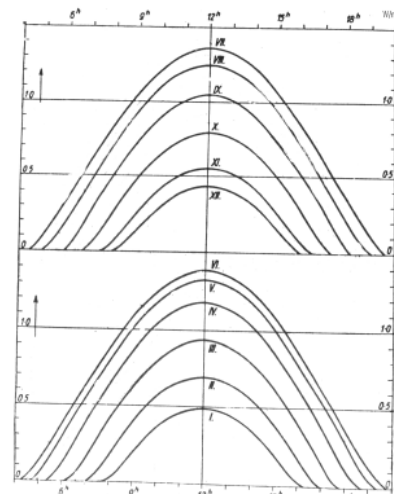
Mindezek alapján tehát bármely napra, vagy a nap bármely időpontjára meghatározható a Nap a Föld bármely vonatkozási pontjához viszonyított helyzete.

- A Földfelszínre jutó sugárzás nagysága a napmagasság (h) szinuszával, illetve a zenittávolság (z) koszinuszával arányos.
- A napmagasság ismeretében a nap folyamán bármely irányból érkező sugárzás intenzitása becsülhető.
- Viszonylag jól becsülhető a légkörön keresztül a felszínre jutó energiaösszeg is.

A globálsugárzás napi változása Magyarországon derült égbolt esetén

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

- A gyakorlati munkában szükség lehet a sugárzó energia nagyságára.
- A *sugárzás tartama* és a *besugárzott energiamennyiség közötti összefüggés*, Angström formula: $G = G_0 (a + b * N/N_0)$, [J/cm², idő]

ahol:

G : a felületegységre esőbesugárzott energiamennyiség napi összege

G₀ : a globálsugárzás energiája felhőmentes feltételek esetén

N₀ : a csillagászatilag lehetséges napfénytartam (óra/nap)

N : a tényleges napfénytartam, vagyis a direkt sugárzás tartama, ami elsősorban a felhőzet függvénye.

N/N₀ arány a relatív napfénytartam.

- Az Angström-féle összefüggés állandóinak értéke az eltérő éghajlatú területeken különböző.
- A hazánkra alkalmazható formula: $G = G_0 (0,18 + 0,55 * N/N_0)$, J/m², nap

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

Napsugárzás a növényállományokban

- A természetes és a termesztett növényállományokba a napsugárzás az állomány struktúrájától függő mértékben hatol be, és egy része lejut a talaj felszínéig. A folyamat során a napsugárzás mennyiségileg és minőségileg is megváltozik.
- A napsugárzás mennyiségi változását a növénytakaró energia elnyelése okozza. Az elnyelt energia a fotoszintézis energiaszükségletét fedezi, szabályozza a növény hőmérsékletét és vízforgalmát.
- Az elnyelt energia egy részét a növénytakaró a hullámhossz-transzformációval visszasugározza a levegőbe.

- A növénytakaró által elnyelt energia a zöldtömeggel arányos.
- A növénytömeg jellemzésére a növénytermesztési gyakorlatban a legalkalmasabb mutató a *levélfelületi index* ($LAI = leaf\ area\ index$): az 1 m² talajfelületre jutó levélfelület nagysága (m²).
- A levélfelületi index fajonként a fejlettségi állapottól, a termesztés módtól, az állománysűrűségtől, a tápanyagellátottságtól, a vízellátottságtól, stb. függ.
- A növényállományok levélzete a beeső sugárzás mintegy 80%-t nyeli el. Az infravörös tartományban az elnyelés 15 és 20% közötti. Az átbocsátás átlagos értéke 25%, a visszaverődés a látható tartományban 20-25%, míg az infravörös tartományban 40-45% körüli. Az elnyelési arányt τ -val, az átbocsátási arányt a -val, a visszaverődési arányt r -rel jelölve kapjuk: $\tau + a + r = 1,0$.
- Az arányszámok egymáshoz viszonyított értéke hullámhosszanként változik, spektrális eloszlásuk pedig növényállományra jellemző.

- A növényállomány elnyelő-képességét egyrészt a levelek átbocsátási együtthatója, másrészt az elnyelő növényi tömeg és a levélzet geometriai rendszere tág határok között határozza meg.
- A növényállományok sugárzáselnyelő-képességét a Beer-törvény írja le:

$$I = I_0 \cdot e^{-kx} \quad (\text{W m}^{-2}) \quad (11.)$$

ahol: I_0 : az elnyelő közegre eső sugárzási áramsűrűség
 I : áramsűrűség x út megtétele után

- Az a univerzális együtthatóval az átlagos elnyelési érték becsülhető, amikor is az optikai sűrűség helyett az azzal arányos LAI érték alkalmazható:

$$I = I_0 \cdot e^{-a \cdot LAI} \quad (\text{W m}^{-2}) \quad (12.)$$

ahol: a : a látható sugárzásra vonatkozó kioltási együttható

Ha τ (elnyelés) értéke a visszaverődéshez és az átbocsátáshoz mérten jelentős, az alábbi összefüggést kell alkalmazni:

$$I = \frac{a}{I - \tau} I_0 e^{-a \cdot LAI}$$

ahol: τ : az elnyelési együttható
 a : közelítő értéke 0,5

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

Efficiencia

- Az efficiencia azt fejezi ki, hogy a beeső sugárzás hány százaléka épült be.
- Ismerve a beeső energia nagyságát, valamint a szárazanyag elemi tömegének energia ekvivalenciáját, a hasznosulási arány e két érték hányadosából képezhető.
- A teljes szoláris színképre vonatkoztatott energiahasznosulás szántóföldi növényekre 1,5-2,5%. A látható sugárzásra vonatkozó arány pedig a teljes színképre vonatkozó érték kétszerese.

A LEVEGŐ MOZGÁSA A NÖVÉNYÁLLOMÁNYOK FELETT ÉS A NÖVÉNYÁLLOMÁNYOKBAN

- A levegőre, mint gáznemű anyagra érvényesek mindazok a fizikai törvényszerűségek, amelyek az össze nem nyomható folyadékokra vonatkoznak.
- A belső súrlódás jellemzésére a dinamikus és a kinematikus viszkozitás szolgál, amelynek értéke a légnyomástól és a hőmérséklettől függ.

Az atmoszféra szerepe a talaj- növény-légkör rendszerben II.

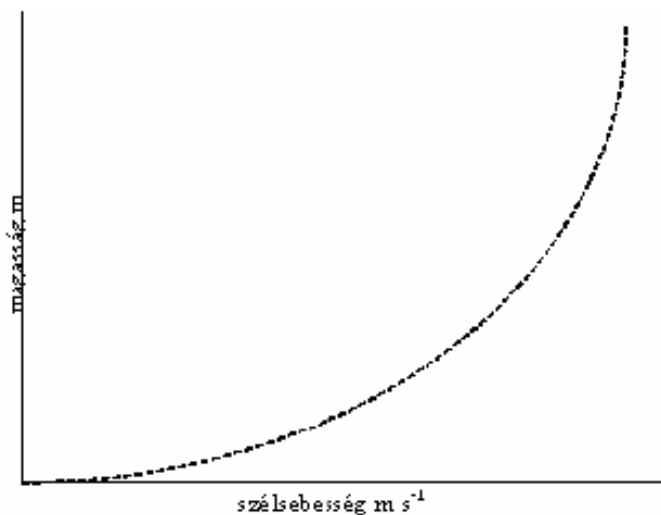
22. lecke

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

A szélesség változása a magasság függvényében

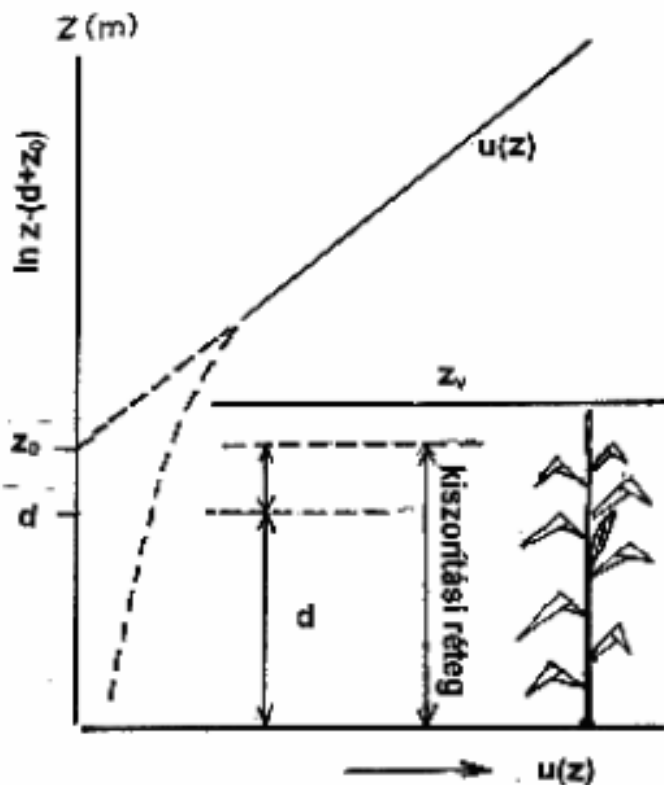
A talajmenti súrlódási határreteg fontos közvetítő szerepet betöltő transzfer réteg, amelynek folyamatai biztosítják a felszíni tulajdonságok és anyagok légkörbe jutását, továbbá a talajfelszín és a légkör közötti kölcsönhatást.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

A tapasztalati aerodinamikai rétegződés (d, z_0) a növényállományban

Tapasztalati mérések alapján:

$$d = 0,85 \cdot z_v \text{ [m]}$$

$$z_0 = 0,13 \cdot (z_v - d) \text{ [m]}$$

z_v : a vegetáció
magassága

Prandtl-törvény:

$$u(z) = \frac{u_*}{k} \ln \frac{z-d}{z_0} \quad (\text{m s}^{-1})$$

ahol: k : Kármán-féle állandó (0,4)

u : súrlódási sebesség

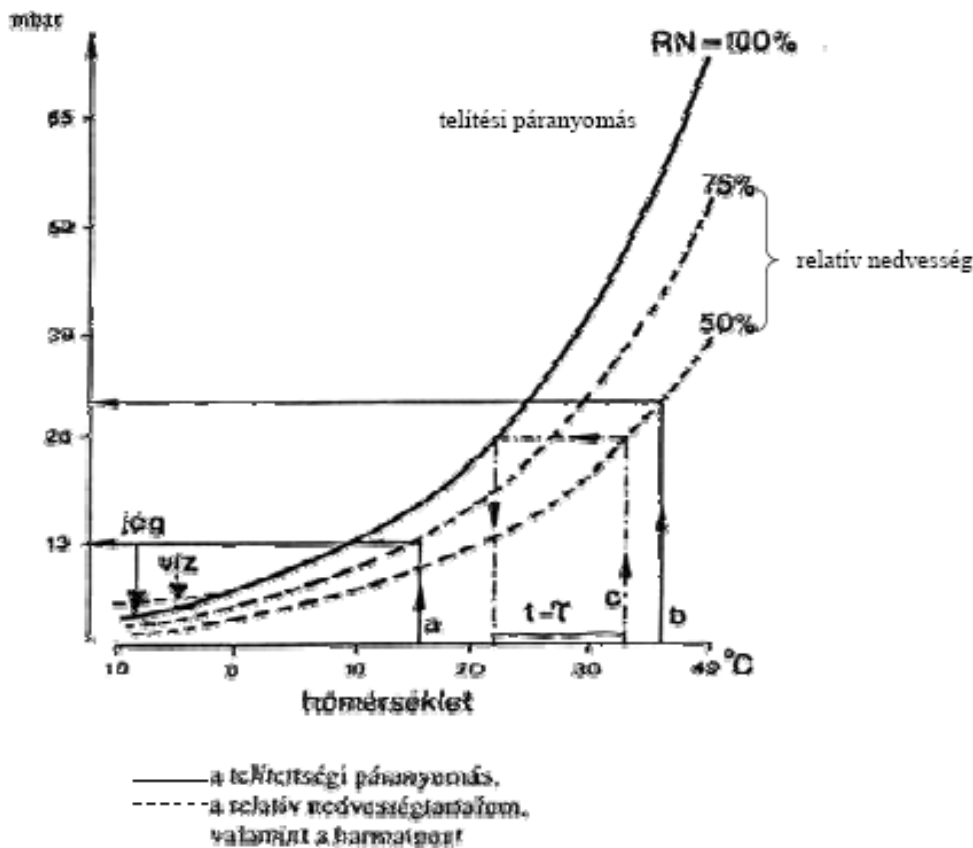
z_0 : érdességi magasság

d : 0-pont eltolódási szint

z : a vonatkozási magasság

A levegő nedvességtartalma

A hőmérséklet és párányomás közötti összefüggés

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

Párolgás

- A szántóföldi növénytermesztés egyik fő korlátozó tényezője a *vízellátottság*.
- A csapadéknak csak bizonyos hányada hasznosítható a növények számára.
- A talajfelszínre hulló csapadék talajba jutása, tárolása és hasznosulása a talajok vízgazdálkodási tulajdonságainak a függvénye.
- A lehullott csapadéknak mintegy a fele hasznosítható a szántóföldi növénytermesztésben.
- A hasznosulás mértéke a talaj fizikai féleségének, porozitásának, térszíni elhelyezkedésének, stb. függvénye.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

- A *vízhasznosulás* elemzésekor a lehullott csapadék mennyiségén kívül ismerni kell az elpárolgott, a talajvízből a gyökérzónába jutó vízmennyiséget is.
- A párolgás nagyságát közvetlenül nem tudjuk mérni. Elkerülhetetlenné vált különböző számítás eljárások bevezetése, melyekkel az elpárolgott víz mennyisége becsülhető.
- Növénykonstans (k): a növény referenciafelszínhez viszonyított vízfogyasztását kifejező tényező.

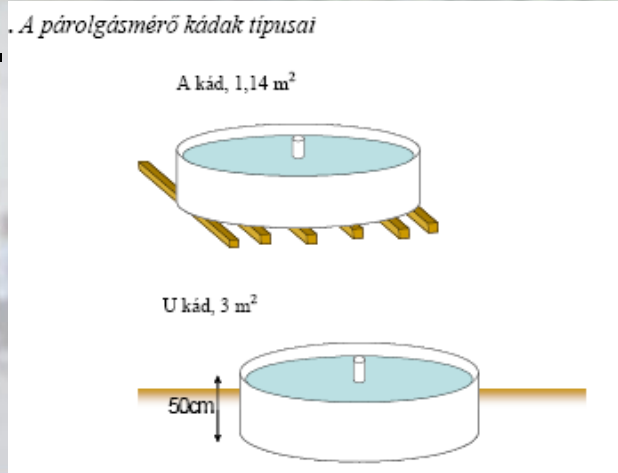

- A párolgásnak két nagy fogalmi kategóriáját szokás megkülönböztetni:
  - A vízhiány által nem korlátozott potenciális párolgás
  - A vízhiány által korlátozott tényleges párolgás
- E két nagy fogalomcsoportra egyaránt érvényes, hogy a párolgás alulról és felülről fizikailag korlátos. A párolgás sohasem haladhatja meg a felszínre érkező energia vízegyenértékét. Alsó határa nulla abban az esetben, ha a negatív párolgásról, azaz kondenzációról és harmatról nem beszélünk.

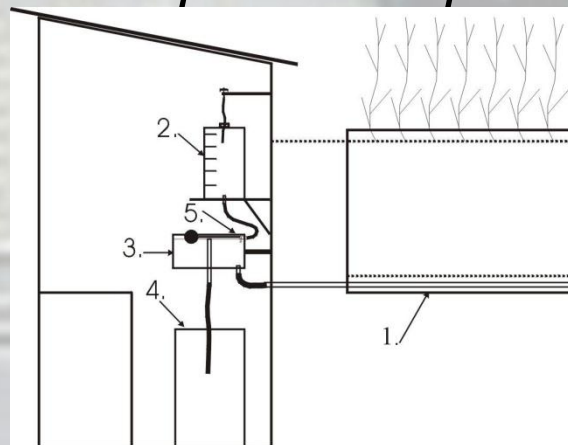
- A potenciális párolgást méréssel, illetve számítással határozzák meg.
- Meghatározott felületű, vízzel töltött párolgásmérő kádakat használtak a levegő párologtató-képességének a meghatározása.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

- Párolgásmérésre ezen kívül még talajba süllyesztett kádakat, ún. lizimétereket is alkalmaznak.
- A liziméteredényt talajmonolittal töltik meg, melyet rendszeresen kaszált gyep fed. A kívánt nedvességtartalom folyamatos fenntartása céljából a kádhoz egy kompenzációs rendszer kapcsolódik, amely a kádba folyamatosan és automatikusan pótolja az elpárolgott vízmennyiséget. Ez az ún. Thornthwaite-féle kompenzációs evapotranszspirométer.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

Párolgás meghatározás módszerei:

Blaney-Criddle módszer

$$ET_0 = p(0,46T_{\text{közép}} + 8)$$

Thornthwaite-módszer

$$ET_0 = 1,6 \left(\frac{10T}{I} \right)^a$$

Bowen-arány módszer

A Bowen-arány a szenzibilis- és a látens hő arányát fejezi ki. Az energia megoszlása a szenzibilis (H)- és a látens hő (λE) között egyenes összefüggésben áll a határréteg meteorológiai folyamataival (Oke 1987).

$$\beta = \frac{H}{\lambda E}$$

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

• Penman-Monteith módszer

$$LET = \frac{\Delta(R_n - G) + \rho c_p (E - e) \frac{1}{r_a}}{\Delta + \gamma \left(1 + \frac{r_c}{r_a} \right)}$$

LET az evapotranszpiráció látens energiaárama ($\text{kJ m}^{-2} \text{s}^{-1}$).

R_n a sugárzási mérleg energiája a felszínen ($\text{kJ m}^{-2} \text{s}^{-1}$).

G a talaj által forgalmazott hőenergia ($\text{kJ m}^{-2} \text{s}^{-1}$).

ρ a levegő sűrűsége (kg m^{-3}).

c_p a nedves levegő állandó nyomáson vett fajhője ($\text{kJ kg}^{-1} \text{C}^{-1}$).

$E - e$ telítési hiány (kPa).

r_a aerodinamikus ellenállás (s m^{-1}).

r_c a növényállomány ellenállása (s m^{-1}).

δ telítési párányomás egy $^{\circ}\text{C}$ -ra eső változása (kPa C^{-1}).

γ pszichrometrikus konstans (kPa C^{-1}).

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

Köszönöm a figyelmet!

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg